

تحلیل ویژگی‌های بصری گل و مرغ‌های میرزا آقا امامی

علیرضا خواجه احمد عطاری^۱، زهرا مهدوی قهساره^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۱۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۰۶

Doi: 10.22034/rac.2025.2058802.1126

چکیده

یکی از نقاشان مشهور دوره معاصر میرزا آقا امامی بوده که در زمینه‌های مختلف نگارگری از جمله گل و مرغ‌سازی فعالیت داشته است. آثار گل و مرغ میرزا آقا نمایشی از دو شیوه گل و مرغ‌سازی دوره قاجار و معاصر بوده است. پژوهش حاضر تلاش نموده تا با شناخت ویژگی‌های بصری آثار گل و مرغ میرزا آقا امامی تمایزات دو شیوه گل و مرغ‌سازی در آثار وی را شناسایی نماید. با توجه به مطالب ذکر شده در بالا این سؤال مطرح است که ویژگی‌های بصری نقوش گل و مرغ در آثار میرزا آقا در دو دوره قاجار و پهلوی چیست؟ روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و روش گردآوری مطالب کتابخانه‌ای و میدانی بوده؛ از نتایج به دست آمده چنین می‌نماید که فرم، رنگ و ترکیب‌بندی در دو شیوه گل و مرغ‌سازی وی تفاوت‌هایی داشته که این دو شیوه اجرا را از یکدیگر متمایز کرده است. عناصر به کار رفته در گل و مرغ‌های میرزا آقا به شیوه قاجار درشت‌تر و رنگ‌ها محدود به رنگ‌های نقاشی دوره قاجار بوده، در زمینه ترکیب‌بندی موازنه‌ای میان شکل و زمینه و دارای فضاهای خالی میان عناصر گل و مرغ بوده و روی وسایل کاربردی نقاشی شده است. اما شیوه اجرای دوم گل و مرغ میرزا آقا از نظر فرم عناصر ریزنگارانه‌تر، رنگ‌ها متنوع‌تر و فاصله عناصر با یکدیگر کمتر است و ترکیب‌بندی در قالب بیضی شکل گرفته است و کمتر روی وسایل کاربردی نقاشی شده بلکه بیشتر به صورت تابلو بوده که به دیوار آویزان شده است.

واژگان کلیدی: گل و مرغ، میرزا آقا امامی، دوره قاجار و معاصر، سبک‌شناسی، فرم

۱. دانشیار گروه آموزشی صنایع دستی، دانشکده صنایع دستی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول).
Email: a.attari@au.ac.ir 0000-0002-0984-9102

۲. کارشناس ارشد صنایع دستی، دانشکده صنایع دستی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.
Email: shamsheh23@gmail.com

مقدمه

نقاشی گل و مرغ به عنوان شاخه‌ای از نقاشی ایرانی جایگاه ویژه‌ای را در میان انواع فنون نقاشی کسب کرده است. با توجه به عناصر گوناگونی که در آثار گل و مرغ به چشم می‌خورد از جمله پرندگان و گل‌های بسیار متنوع، می‌توان به بازنمایی نوع پوشش گیاهی باغ‌های ایرانی در آثار گل و مرغ تأکید کرد. آثار به وجود آمده در گل و مرغ را می‌توان در دوره‌های مختلف دنبال کرد. محققان معتقدند نوع نگرش به گل و مرغ بدین گونه که از دوره صفوی و با آثار شفیع عباسی، پسر رضا عباسی، آغاز و تا به امروز اجرا می‌شود. نحوه طراحی گل‌ها و برگ‌ها، نوع پردازشی و رنگ‌گذاری و همچنین ترکیب‌بندی از دوره صفوی تغییراتی داشته که در آثار شفیع عباسی قابل مشاهده است و بعدها در دوره زند و قاجار تحت عنوان نحوه گل و مرغ‌سازی به بار می‌نشیند.

میرزا آقا امامی از جمله هنرمندانی است که در زمینه نقاشی گل و مرغ دستی توانا داشته است. وی در دوره گذار از سنت گل و مرغ‌سازی در دوره قاجار با به وجود آوردن آثاری تازه و بدیع مسیر تازه‌ای را برای نقاشان گل و مرغ ساز ترسیم نمود. لذا در پژوهش حاضر، نگارندگان تمرکز خود را معطوف به مطالعه فرم‌های موجود در آثار گل و مرغ میرزا آقا امامی، به عنوان هنرمند اواخر دوره قاجار و اوایل دوره پهلوی، کرده‌اند. هدف از این تحقیق دستیابی به دو شیوه گل و مرغ‌سازی میرزا آقا امامی و نمایانگر تغییرات و سیر تحول گل و مرغ‌سازی در دو دوره مذکور بوده است. همچنین ویژگی‌های بصری نقوش گل و مرغ در دو شیوه نقاشی گل و مرغ میرزا آقا دنبال می‌شود. بر این اساس این سؤالات مطرح است که ویژگی‌های اجرای آثار گل و مرغ در نقاشی‌های میرزا آقا چیست؟ همچنین ویژگی بصری نقوش گل و مرغ در آثار میرزا آقا در دو دوره قاجار و پهلوی چیست؟ اهمیت و بررسی این موضوع انگیزه و شوق جستجوگری در مطالعه فرم‌های موجود در آثار گل و مرغ‌های میرزا آقا امامی را به ارمغان می‌آورد. شناخت هنر ایران در همه زمینه‌های هنری از دریچه شناخت سبک یا شیوه هنری یک دوره می‌گذرد، بر این اساس ضروری است که در قدم اول آثار گل و مرغ این هنرمند بنام ایران را معرفی، دسته‌بندی و به لحاظ ویژگی‌های بصری بررسی نمود. ضرورت این مطالعه تأکید بر، وجود تفکری پویا، به روز و متناسب با تغییر دید هنرمندان عصر قاجار با وجود مشکلات سیاسی و اجتماعی و اقتصادی زمان، که نه تنها موجب حفظ حیات، بلکه ایجاد تحولی شگرف در این هنر ارزشمند و

تاریخی است. نکته قابل توجه در این پژوهش، چپستی مسیر ارزش‌های زیبایی‌شناختی هنر ایران در زمینه گل و مرغ‌سازی از هنرهای کاربردی به هنرهای تزئینی است.

پیشینه تحقیق

در پی بررسی نمونه آثار پژوهشی (مقاله، پایان‌نامه و کتاب) و نمونه آثار مستند تصویری (فیلم) سوژه‌های مورد بررسی بر حسب معمول به معرفی میرزا آقا امامی و سایر هنرمندان گل و مرغ ساز، و ریشه‌یابی نقاشی گل و مرغ در طول تاریخ هنر و خوانش تصویری از لحاظ تصویری و مفهومی پرداخته شده است. گزارش پاره‌ای از مطالعات که بابتی از این موضوع را مورد مطالعه قرار داده‌اند، به این صورت است:

سواری و شیخی (۱۴۰۴) در مقاله خود با عنوان «بررسی فنی و بصری گل و مرغ در نقاشی ایران قرن چهاردهم هجری خورشیدی» از خاندان امامی به عنوان هنرمندان گل و مرغ ساز دوره پهلوی یاد کرده و سپس به معرفی هنرمندانی چون حسین الطافی و عیسی آفته که در دوره پهلوی دوم فعالیت می‌کردند پرداخته و در نهایت روند اصلی مقاله را حول محور هنرمندانی چون محمدباقر آقامیری، رضا فتاحی و امیر طوفانی پیش برده‌اند که به وجود حس خیال‌انگیز آقامیری، پایبندی به سنت‌ها و البته آفرینش ترکیب‌های تازه فتاحی و ورود «روایت» به گل و مرغ را مبتنی بر آگاهی بر دانش و اصل نگارگری و گل و مرغ، دست یافته‌اند. سواری و شیخی (۱۴۰۲) در مقاله خود با عنوان «تبلور گل و مرغ در تشعیر دوره تیموری» به شکل‌گیری گل و مرغ در دل نمونه آثار تشعیر دوره تیموری پرداخته‌اند، بطوریکه اینگونه مشخص شد که فرم‌های گل و مرغ (فرم‌های گیاهی و پرنده) ابتدا در تشعیرهای حاشیه‌ای دوران تیموری بوده است که البته تحت تأثیر هنر خاور دور به دو صورت هویت می‌یابد، ۱. گل و مرغ تک رنگ طلایی و ۲. گل و مرغ با نقوش طبیعت‌گرایانه‌تر که تحت تأثیر نمونه طبیعت‌سازی‌های چینی که به واسطه ورود آثار سفالین آبی و سفید و... به ایران وارد شده بود، شکل گرفته بودند. اورنگی، موسوی گیلانی و پورنعمان (۱۴۰۱) در مقاله خود با عنوان «تبیین وجوه زیبایی‌شناختی قواعد سیال فرم، در هنر خوشنویسی (با استناد به رساله‌های خوشنویسی سده ششم تا یازدهم هجری)» به بررسی تنوع فرمی خطوط از منظر ویژگی فرمی، کاراکتری، کاربردی و کارکردی پرداخته تا به درکی از ظرفیت‌های فرمی خطوط و قابلیت‌های موجود در نوشتار خوشنویسی با هدف طراحی و ایجاد پویایی در حروف و در نتیجه ایجاد خطوط نونگار

امامی» به معرفی تمامی گرایش‌های هنری که میرزا آقا امامی در آن تبحر داشت پرداخته، و در مورد گل و بته‌سازی میرزا آقا چنین بیان می‌کند؛ که گل بته‌های ساخته شده به دست میرزا آقا امامی به دو روش ایرانی‌سازی و مینیاتورسازی است و همه دارای ملاحظه و لطافت در رنگ آمیزی و پرداز هستند.

در پی بررسی‌های انجام شده در بین مقاله‌ها، پایان‌نامه‌ها و کتاب‌ها، موضوعی کاملاً مشابه با موضوع فعلی که به طور تخصصی به مطالعه فرم و شیوه اجرا در آثار گل و مرغ میرزا آقا امامی پرداخته باشد، یافت نشد، از سوی دیگر توجه به جنبه بصری عناصر موجود در نقاشی گل و مرغ به نحوی نوآورانه‌ای به شمار می‌آید.

روش تحقیق

پژوهش پیش‌رو از نظر ماهیت و روش به دلیل بررسی و واکاوی ویژگی‌های بصری آثار گل و مرغ میرزا آقا امامی، توصیفی-تحلیلی است. شیوه جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای و میدانی است. برای بررسی ویژگی‌های بصری آثار گل و مرغ میرزا آقا امامی از سایت، کتاب و موزه بهره‌گیری شده که تعداد آنها پنج نمونه موردی از نمونه‌های متعدد آثار گل و مرغ وی است که از طریق عکس‌برداری و اسکن از روی آثار و ذخیره‌سازی از سایت مربوطه و آنالیز خطی نمونه‌ها به وسیله نرم‌افزارهای راینو^۱ و فتوشاپ^۲ انجام گرفته است. آنچه به عنوان متغیرهای این مقاله محسوب می‌شوند شامل فرم، رنگ و ترکیب‌بندی است و از رهگذر این بررسی شیوه و سیاق آثار میرزا آقا شناسایی شده، ابتدا به مطالعه و توضیحاتی در مورد فرم و سبک‌شناسی، گل و مرغ، زندگی میرزا آقا پرداخته، سپس به توصیف و تحلیل آثار گل و مرغ وی توجه شده است. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها به صورت کیفی است و داده‌ها به وسیله ابزارهای سنجش مشخصی به غیر از روش آماری دریافت می‌شوند و تجزیه و تحلیل بدون دخالت دیدگاه پژوهشگران مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

مبانی نظری (سبک‌شناسی و فرم)

واژه سبک از ریشه سَبَک به معنی "ذوب کردن و در قالب ریختن" است. سبک در معنی عام و متداول خود به معنی شیوه خاص انجام یک کار است (فتوحی، ۱۳۹۲: ۳۴). سبک هنری در حقیقت گویای ویژگی‌های ظاهری هر هنر است. سبک (شیوه هنری) خصلت‌های صوری و ساختاری شاخص و متمایز در یک اثر یا در گروهی از آثار هنری است، که لازم است این

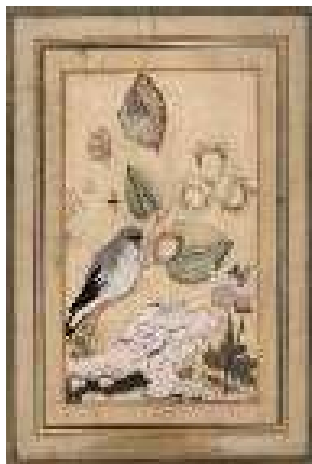
منجر شود. علی‌سلیمانی (۱۳۹۷) در پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی گل و بوته و گل و مرغ بر روی جلد‌های قرآنی شاخص دوره قاجار (موجود در موزه ملی قرآن)» به توضیحاتی در باب اهمیت هنر جلدسازی و روند تکامل جلدسازی لاک‌ی (قرآن)، که شامل نحوه طراحی و رنگ آمیزی و انواع عناصر گل و بوته که بر روی آن اجرا می‌شده، پرداخته است. جهان بخش و شیخی نارانی (۱۳۹۵) در مقاله خود با عنوان «پژوهشی پیرامون نقش گل و مرغ و کاربرد آن در هنرهای سنتی ایران (دوره زندیه و قاجار)» به معرفی هنر گل و مرغ‌سازی، پیشینه این هنر، معانی و مفاهیم آن و موارد استفاده آنها در مکتب زند و قاجار پرداخته‌اند. جمشیدیان قلعه سفیدی و خلیلی (۱۳۹۳) در مقاله خود با عنوان «مهارت نقاشی گل و مرغ در بناهای تاریخی شهر اصفهان و کسب و کار تجاری مختص نقاشان» به معرفی نقاشان گل و مرغ و بررسی این نقاشی از دوران صفویه تا به امروز پرداخته است. حسینی مطلق (۱۳۹۲) در مقاله خود با عنوان «نگرشی پیرامون نقاشی گل و مرغ با تأکید بر آثار لطفعلی صورتگر شیرازی» به جایگاه هنر گل و مرغ‌سازی در دوره قاجار و نقاشی ایرانی، و هنرمندان این دوره پرداخته و به بررسی گونه‌های نمادین و خلاقانه این هنر در نگاره‌های ایرانی پرداخته است. وفامهر (۱۳۹۰) در کتاب خود با عنوان «زندگی و آثار میرزا آقا امامی» به زندگی نامه و معرفی و ارائه تصاویر ارزشمندی از آثار میرزا آقا امامی و همچنین توضیحاتی مبنی بر روش ساخت تابلوهای سوخت میرزا آقا امامی پرداخته است. شهدادی (۱۳۸۴) در کتاب خود با عنوان «دریچه‌ای بر زیبایی‌شناسی گل و مرغ» نقاشی گل و مرغ را از منظر زیبایی‌شناسی و اسطوره‌شناسی شرح داده و به معرفی و ریشه‌یابی عناصر گل و مرغ پرداخته است. ظفرمند (۱۳۸۴) در مقاله خود با عنوان «چیستی فرم در هنر» به معرفی نظریات فرم افلاطون، ارسطو، آکویناس و ملاصدرا پرداخته و در ادامه به مفاهیمی چون فرم در هنر و در نهایت چیستی فرم در هنر تحت قالب ۹ تیر پرداخته که به ویژگی‌های کلی، جزئی، ظاهری و محتوایی و... فرم اشاره کرده است. ظفرمند (۱۳۸۳) در مقاله خود با عنوان «مفهوم فرم در هنر»، ابتدا به معنی لغوی فرم در لغت‌نامه‌های فارسی پرداخته، سپس به برگردان و معنی واژه Form در فارسی و انگلیسی توجه کرده است و نهایتاً در جمع‌بندی اعلام می‌دارد که فرم شکل کلی و شناسه هر چیزی است که دارای ویژگی‌های جزئی می‌باشد و به نوعی فرم هر چیزی با چیز دیگر می‌تواند وجوه تمایز و تشابه را مشخص و در نهایت ویژگی بارز هر چیز را بیان کند. ادیب برومند (۱۳۵۶) در مقاله خود با عنوان «میرزا آقا

نقاشی گل و مرغ

برای معرفی نقاشی گل و مرغ تعریف‌هایی در جهت شناخت دقیق و آسان آن تبیین شده است که اسکندر پور خرمی در این زمینه اینچنین می‌گوید:

«گل و مرغ، نوعی نقاشی ایرانی همراه با عوامل شکل ساز اقوام ایرانی و حاوی تمامی اندیشه‌ها، عقاید و اسطوره‌های ایرانی که حالت پالایش‌یافته در قالب مرغ نغمه‌خوان، گلی که معمولاً صد پر یا زنبق است، جلوه‌گر شده است» (اسکندر پور خرمی، ۱۳۸۳: ۳).

البته ردپای این هنر را می‌توان در نمونه‌های باستانی، نقاشی سفالینه‌ها، نقش برجسته‌های سنگی هخامنشی و نقوش گیاهی دوره ساسانی مشاهده کرد؛ و بر اساس همین شواهد می‌توان بر تمایل ایرانیان بر طبیعت و نقوش طبیعی در آثارشان (اشیا کاربردی) اشاره کرد که علاوه بر طبیعت‌گرا بودنشان، پیرو اصولی خاصی بوده و با نشان دادن انواع گیاهان و پرندگانی که در باغ‌های ایرانی دیده می‌شدند، معرف نوع پوشش گیاهی بومی ایران و جوانب اهمیت آنها هستند. گل‌ها و پرنده‌ها از قرن ۹ ه.ق در نقاشی ایرانی حضور داشته‌اند. پیشینه نقاشی گل و مرغ به عنوان یکی از شاخه‌های فرمی طبیعت‌گرایانه در نقاشی زیرلاکی به روزگاران مغول باز می‌گردد که در دوره صفوی (از دوره شاه عباس اول) نیز ادامه یافت و از هنرمندان آن می‌توان به شفیع عباسی اشاره کرد که البته نمونه آثار وی بر روی کاغذ و بدون لاک اجرا شده است (آژند، ۱۳۹۷: ۳۲)، ولی ایفای نقش این دو فرم در کنار هم و به‌طور مستقل از قرن ۱۱ ه.ق آغاز شده که در دوره زند

تصویر ۱. تابلوی گل و مرغ، شفیع عباسی. صفوی

(www.malekmuseum.org/saloon/artifact/1393.02.00037)

ویژگی‌ها از پیوندی درونی و ارتباطی انداموار و از دوره تاریخی معین و یا مردمی معین برخوردار باشند، و ارتباطی با مضمون و محتوا نداشته که در غیر این صورت واژه "روش هنری" منظور است نه "سبک هنری" (پاکباز، ۱۳۷۸: ۲۹۷-۲۹۸). بنابراین سبک به بیننده این امکان را می‌دهد که بین یک اثر هنری با دیگر آثار تمایز قائل شود. جنس در کتاب خود سبک را به دو شکل به کار می‌برد. ۱- سبک عام ۲- سبک خاص. سبک عام به ویژگی‌های آثار در یک دوره زمانی، فرهنگ و تمدن یا مکتبی خاص مرتبط است و سبک خاص ویژگی‌های مرتبط با هر هنرمند در مفهوم یک شخصیت منفرد و منحصر به فرد (جنسن، ۱۳۸۴: ۱۷). نکته‌ای که حائز اهمیت است این است که سبک در فرم اثر خود را آشکار می‌سازد که به وسیله ابزار و مواد هنری خود را نشان می‌دهد. آنچه از فرم در ذهن انسان متبادر میشود وجه ظاهری اولیه‌ای است که چشم انسانی آن را مشاهده کرده و اطلاعات را به مغز رسانده تا طی فرایندی روند شناخت انسان از آن آغاز گردد، پس فرم از لحظه خلق هر چیز به همراه آن به وجود آمده و نوعی شناسنامه آن پدیده تلقی می‌شود.

از نظر جنسن فرم در سه حالت وجود دارد ۱- هم معنی با شکل (بخشی از یک اثر) ۲- نوع یا شکلی خاص از هر چیزی (فرمی از نقاشی مانند نقاشی آبرنگ) ۳- ترکیبات بصری و اصول ترکیب‌بندی. همچنین برای فرم اجزایی در نظر می‌گیرد که عناصر بصری (خط، رنگ، تونالیت، شکل، بافت و فضا و اصول ترکیب‌بندی را شامل میشود (جنسن، ۱۴۰۲: ۲۰-۲۲)، که هرکدام از این موارد که جنبه ظاهری پدیده هستند، می‌توانند بر چگونگی برداشت مخاطب از آن نوع سبک آن اثر یا پدیده نقش مهمی ایفا کنند. رابطه فرم و سبک رابطه‌ای با معناست. هر گاه آثار نقاشی یک هنرمند در دوره‌های مختلف نشان داده می‌شود و یا یک تصویر مشابه از یک مضمون اما از دو هنرمند را مشاهده می‌کنیم می‌توان آنها را از هم تشخیص داد. این تشخیص چگونه امکان‌پذیر است؟ به کمک سبک به‌کاررفته در تصویر. خط، رنگ و مواد و مصالحی که در شکل‌گیری اثر هنری بکار رفته این تمایز صورت می‌گیرد (بارنت، ۱۳۹۱: ۱۶۴). چشم انسان قادر است خصوصیت‌های متمایز کننده را از یکدیگر تشخیص دهد. خواه مواردی چون ترکیب‌بندی و موضوع و یا مواردی چون ضربه قلم روی بوم که می‌توانند اثر یک هنرمند، یک عصر تاریخی و یا یک فرهنگ را تعیین کنند (بارنت، ۱۳۹۱: ۱۶۴). در اینجا لازم است گفته شود در این مقاله سبک خاص یا شیوه میرزا آقا امامی در آثار گل و مرغ مورد نظر است.

تصویر ۲. تابلوی گل و مرغ فنچ‌ها بر شکوفه، محمد باقر، دوره زند (سواری)، ۱۴۰۱: ۴۳.

تصویر ۳. قاب آینه، علی اشرف، دوره قاجار (آزند، ۱۳۹۶: ۳۶)

تصویر ۴. میرزا آقا امامی در حال ساخت تابلوی گل و مرغ (وفامهر، ۱۳۹۰: ۲۸۲).

تصویر ۵. نمونه نقاشی دستبند، اثر میرزا آقا امامی (وفامهر، ۱۳۹۰: ۱۳۷)

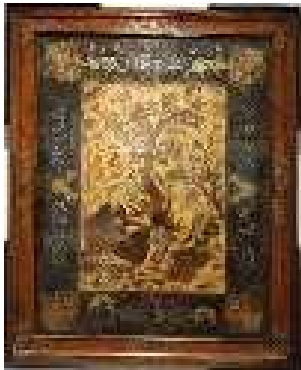
«مکتب زند» یا «مکتب گل» نام داشت، که تا به امروز نیز ادامه حیات داشته و بنا بر سلیقه و دانش هر هنرمند متخصص در این گرایش سبک‌های متعددی از آن پدید آمده است (جهانبخش و شیخی نارانی، ۱۳۹۵: ۱۲۹) (تصویرهای ۱ تا ۳).

میرزا آقا امامی

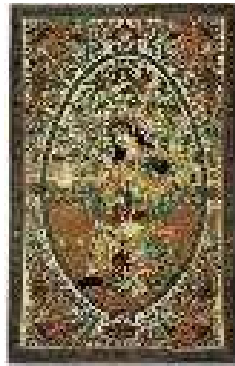
محمد مهدی امامی معروف به میرزا آقا امامی (۱۳۳۴-۱۲۶۰ ه.ش) از هنرمندان اواخر دوره قاجار و بعد از آن در اصفهان است. وی فرزند سید محمد حسین امامی از هنرمندان، روحانیان و خاندان معروف امامی بود، که در آغاز کار هنری خود نزد پدر به گل‌وبته‌سازی پرداخت. «بوته‌سازی استاد میرزا آقا امامی در آن سبک بسیار عالی و شیوا بود، که پدر در پدر، اینها را می‌گفتند سادات بوته‌ساز پاچناری» (وفامهر، ۱۳۹۰: ۶۱). میرزا آقا بنا بر شرایط زندگی و ارتزاق می‌بایست حرفه قلمدان‌سازی را ادامه می‌داد که این امر موجبات ایجاد تحولات و شیوه طراحی و اجرای شخصی را در این گرایش از نقاشی ایرانی فراهم کرد و نمونه آثار متعدد و ارزشمندی را از خود به جای گذاشت. (تصویر ۴)

میرزا آقا هنر نگارگری و گل‌وبته‌سازی را در کارگاه پدر آغاز کرد. وی تمایل زیادی به طراحی فرم‌های انسانی داشت، ولی به دلایلی چون امتناع پدر در تصویر کردن نقاشی‌های انسانی و همچنین نداشتن جایگاهی در سلیقه و عقیده عوام، به دور از دید عوام و البته با اجازه پدر، طراحی مینیاتور را آغاز کرد که با گریه‌گیری از آثار قدمای صفوی در بناها ادامه پیدا کرد (وفامهر ۱۳۹۱، ۲۱). از تبحر میرزا آقا در مورد فنون متنوع می‌توان به کوشش وی در یادگیری فنون طلاکوبی، ساختن جوهر قرمز (که منحصر به پیرزنی از محله خواجه اصفهان بود)، سوخت‌سازی، دوپوسته کردن کاغذ، مقواسازی و ورقه کردن طلا و نقره... یاد کرد (عزیزی، ۱۳۸۸: ۱۳۹).

«میرزا آقا در زمینه‌های مینیاتور (نگارگری به شیوه‌ای که در عهد تیموری و صفوی رونق داشت)، آبرنگ ایرانی، چهره‌سازی، جانور سازی، گل و مرغ، گل‌وبته، فندق‌نگاری، نماسازی، نقشه‌قالی، تذهیب، تشعیر، زرافشانی، حل‌کاری، نقشه‌فرش و... فعالیت می‌کرد. طرح‌ها و نقش‌های میرزا آقا به صورت جلد و تابلوی سوخت، قلمدان، جلد‌های روغنی یا لاک‌ی، قاب آینه، انواع جعبه در اشکال چهارگوش و چندضلعی، «در» به سبک دوره صفوی، کاشی، طرح پارچه، فرش و دستبند‌های عاج منقوش ارائه شده‌اند» (وفامهر، ۱۳۹۰: ۵۷) (تصویرهای ۵ تا ۸).

تصویر ۸. تابلو معرق سوخت، میرزا آقا امامی (موزه ملی هنرهای اصفهان).

تصویر ۷. طراحی قالی، اثر میرزا آقا امامی (www.malool.com/gallery).

تصویر ۶. طراحی کاشی، اثر میرزا آقا امامی (موزه ملی هنرهای اصفهان).

ادیب برومند قرار دارد. ابعاد جعبه ۳۰ × ۲۰ سانتی متر بوده و امضای شخص میرزا آقا امامی با خط ثلث بر زمینه متن گل و مرغ قابل تشخیص است. این اثر در دسته آثار کاربردی قرار گرفته است. نقش گل و مرغ این اثر در یک کادر مستطیل جای گرفته که از پایین مرکز کادر، شاخه‌ای به سمت راست و چپ

معرفی و مطالعه ویژگی های بصری در آثار گل و مرغ میرزا آقا امامی

با مشاهده نمونه آثار گل و مرغ میرزا آقا امامی وجود دو سبک از اجرای آن به وضوح قابل تشخیص است. «امامی در این قسمت که هنر خانوادگی او به شمار می‌رفت و تنی چند از خویشاوندانش در دسته استادان این فن بودند، تتبع زیاد می‌کرد و گل و بته و گل مرغ را به دو سبک مینیاتور و ایرانی سازی در درجه عالی می‌ساخت، به طوریکه تابلوهای او در این رشته بی‌مانند است» (ادیب برومند، ۱۳۷۶: ۱۸) که منظور از گل و مرغ به سبک مینیاتور احتمالاً آثاری است که به شیوه زیرلاکی و در ابعاد کوچک کار می‌شده (تصویر ۹)، و منظور از گل و مرغ های ایرانی، آثار جدید و به شیوه شخصی میرزا آقا امامی است، که این آثار دیگر بر روی آثار کاربردی نقش نبسته بودند، بلکه خود به عنوان یک اثر صرفاً هنری و تزئینی ایفای نقش کرده‌اند (تصویر ۱۰).

تصویر ۹. نمونه گل و مرغ به سبک آثار لاک. میرزا آقا امامی، جعبه (بی‌نام)، (۱۳۸۱: ۳۸).

از جمله معیارهایی که در مطالعه ویژگی های بصری هر اثر هنری مورد بررسی قرار می‌گیرد شامل فرم های جزئی و کلی تصویری موجود در اثر، نوع چینش آنها و در نهایت رنگ بندی موجود در اثر است و در قالب نگاهی فرمالیستی به منظور تعیین نوع سبک آثار است، که در این پژوهش نیز به مطالعه فرم، چینش فرم ها (تعداد و توازن، نوع ترکیب بندی، مرکز ثقل^۳، پویایی و ایستایی) و رنگ بندی با هدف دستیابی به چپستی شیوه اجرای آثار، پرداخته خواهد شد.

تصویر ۱۰. نمونه گل و مرغ به شیوه شخصی میرزا آقا امامی. تابلو (وفامهر: ۱۳۹۰: ۱۱۰).

اولین اثر به شیوه گل و بته سازی رایج دروه قاجار با تکنیک زیرلاکی و بر روی جعبه چوبی سیگار مصور شده و در مجموعه

نمونه آثار سبک قاجاری میرزا آقا امامی در نظر گرفت، تأثیرگذاری عواملی است که بر شکل‌گیری و هدف تولید این گونه آثار نقش مهمی را ایفا کرده است، به‌طوریکه تأثیر بسزا و حتی مستقیمی بر روی خلق این دسته از آثار گذاشته‌اند و از این تأثیرات مهم می‌توان به ساخت آثار کاربردی تزئین‌شده، که متأثر از نقاشی و اشیا کاربردی چوبی تزئین‌شده غربی موسوم به «گل‌فرنگ»،

تصویر ۱۱. گل و مرغ بر روی جعبه، میرزا آقا امامی، آبرنگ و نقاشی زیرلاکی بازمینه اندود، موزه رضا عباسی، تهران (بی‌نام، ۱۳۸۱: ۳۸).

تصویر ۱۱.۱. طرح خطی تصویر ۱۱ (نگارندگان).

تصویر ۱۲. گل و مرغ بر روی جعبه سیگار، میرزا آقا امامی، نقاشی زیرلاکی روی چوب، مجموعه خصوصی ادیب برومند، تهران (وقامهر، ۱۳۹۰: ۱۳۷).

تصویر ۱۲.۱. طرح خطی تصویر ۱۲ (نگارندگان).

بالای کادر حرکت کرده و در قسمت میانه آن پرنده‌ای با چشمان بسته روی آن نشسته است. در دو طرف پرنده دو گل نسترن به همراه غنچه و برگ‌هایی نقاشی شده و در دو طرف پایین پای پرنده دو بوته گل قرار دارد، همچنین قابی با عنوان محل امضای هنرمند در گوشه چپ کادر قابل مشاهده است (تصویر ۱۱). نحوه چیدمان عناصر در تصویر به گونه‌ای است که تعادلی را در نقاشی نشان می‌دهد. پرنده‌ای خفته در وسط، در اطرافش گل و برگ‌ها به صورتی متوازن به تصویر درآمده است. پیچش گل‌ها و برگ‌ها که در طرح خطی در پایین نمایش داده شده حکایت از سرزندگی و نزدیکی به طبیعت است که از دوره شاه عباس شروع شده و در دوره زند و قاجار ادامه یافته است. حرکت پر پیچ و خم شاخه‌ها و برگ‌ها و گلبرگ‌ها در به نمایش گذاشتن هماهنگی عناصر قابل توجه است و تحرک زیادی را نشان نمی‌دهند (تصویر ۱۱-۱).

دومین اثر مورد مطالعه به سبک قاجاری، جعبه‌ای با ابعاد ۲۵×۴۰ سانتی‌متر است، این اثر در موزه رضا عباسی قرار دارد، امضای هنرمند در این وجه از جعبه قابل مشاهده نیست. به واسطه استفاده از تکنیک دودی در زمینه ایجاد بُعد شده است و گل و برگ‌ها روی این زمینه گویی معلق و در حال تکان خوردن هستند. اثر دارای سه نوع بوته، شامل: بوته گل سرخی با ساقه‌ای ظریف و برگ‌هایی در اندازه‌های مختلف و چهار غنچه بسته و نیمه‌باز، و یک گل صد پر کاملاً باز که سه برگ بزرگ از بوته در پشت آن قرار گرفته به سمت مرکز کادر کشیده شده است. بوته دوم ساقه ظریف دیگری است که مربوط به بوته گل میخک است و از مرکز، با انشعابات و برگ‌های متعدد، ۵ غنچه در حال باز شدن، یک گل باز شده و یک غنچه در حال خشک شدن، تمامی فضای بالای مرکزی و راست را پر کرده است. سومین بوته با دو گل وحشی بهاری در پایین سمت راست کادر روئیده که صرفاً برای برقراری تعادل بصری مصور شده‌اند. تنها فرم غیر گیاهی این اثر پروانه‌ای بر روی بوته میخک و بالای سمت راست کادر است که بنا بر فرم بال‌ها، نشسته به نظر می‌آید. (تصویر ۱۲). شیوه طراحی و ساخت‌وساز تحت تأثیر زمینه دودی قرار گرفته و اجازه نمی‌دهد حس بهاری به بیننده القا گردد. در روابط شکل و زمینه و همچنین فرم برگ‌ها با گل‌ها نیز به‌خوبی نمایان شده است. در اینجا نیز نقاشی روی یک جعبه انجام شده که نشان دهنده روح حاکم بر فضاها سنتی است که شیئی را بدون تزئین رها نمی‌کردند (تصویر ۱۲-۱).

آنچه که به عنوان نکته قابل تأمل و مهم می‌بایست در تحلیل

این فضای تمثیلی باغ ایرانی است. در «تصویر ۱۳. ۱» می توان تراکم فرم و غلبه شکل بر زمینه را مشاهده کرد. چهارمین اثر گل و مرغ از آثار جدید میرزا آقا امامی که در مجموعه شخصی ادیب برومند قرار دارد بر اساس شیوه جدید گل و بته سازی و به وسیله رنگ های جسمی و روحی با تکنیک آبرنگی ساخته شده است که امضای هنرمند به همراه متنی با خط نستعلیق بر روی اثر پدیدار است و اطلاعاتی از ابعاد آن در دسترس نیست. طراحی این اثر نیز در یک کادر مستطیل و بدون قالب و به صورت آزاد درختچه ای را نشان می دهد که دارای گل، برگ و غنچه های نسبتاً درشتی است، که در وسط کادر کاغذ قرار گرفته است و دو گل رز صدپر و مرغی نشسته بر تنه بوته گل توجه بیشتری را نسبت به بوته گل زنبق، بوته های خودرو کوچک اطراف بوته اصلی، به خود جلب می کند (تصویر ۱۴). چینش و طراحی فرم ها کاملاً بر اصول طبیعت گرایانه و واقع گرایانه وفادار بوده و این موضوع در نمایش بوته های کوچک پایین بوته اصلی، ترتیب چینش و رعایت اختلاف ارتفاع با بوته بزرگ تر و محل قرار گیری آنها کاملاً نمایان است. فرم های موجود در اثر مانند گل صدپر (گل سرخ)، گل های ریز خودرو، غنچه های رز در کنار یکدیگر جایگذاری شده اند، که وجود دو و سه برگ بوته اصلی در

تصویر ۱۳. گل و مرغ، گواش و آبرنگ (وفامهر، ۱۳۹۳، ۱۱۲).

تصویر ۱۳. ۱. طرح خطی گل و مرغ (نگارندگان).

که دارای اجرای طبیعت گرایانه تری از سایر نقاشی های گیاهی ایرانی است، مورد پسند جامعه قرار گرفته بود، اشاره کرد و این خود از وجود روابط سیاسی، اجتماعی و اقتصادی و تعامل هنرمندان از دوران صفوی تا به امروز خبر می دهد که توسط تاجران دوران قاجار به ایران وارد شد و مورد توجه قرار گرفت (منصور بخت، حسینی، ۱۳۹۶: ۱۲۴). البته ذکر این نکته نیز ضروری است که در نمونه های آثار چوبی قرن چهارم هجری، می توان از بهره گیری نقاشی به عنوان تزئین بر روی آثار چوبی یاد کرد که از این قبیل نمونه ها نقاشی تزئینی و خوشنویسی بر روی قطعه های چوبی سقف (توفال) مسجد جامع ایبانه به کار گرفته شده است (مدهوشیان نژاد، ۱۴۰۲: ۶۴)، و در تکمیل این پاراگراف می بایست اذعان داشت که میرزا آقا امامی به عنوان یک هنرمندی که به طور موروثی گل و مرغ کار بوده است، با نحوه ساخت اینگونه آثار آشنایی داشته است (مهدوی قهساره، ۱۴۰۲: ۶۴).

اثر گل و مرغ سوم مورد مطالعه، یکی دیگر از آثار گل و مرغ استاد میرزا آقا امامی است که در مجموعه آثار جدید که به شیوه شخصی وی است، قرار دارد. این اثر در قالب تابلوی تزئینی و در ابعاد ۳۰×۴۰، با استفاده از رنگ های جسمی و روحی، با تکنیک گل و بته سازی آبرنگی کار شده است. امضای هنرمند در این اثر صرفاً با نوشتن «امامی» در بین بوته های بالا سمت راست به خط نستعلیق قابل مشاهده است. طراحی این اثر نیز در یک کادر مستطیل بوده و در قالب بیضی در وسط کادر کاغذ قرار گرفته است. تراکم فرم های موجود در اثر بالاست و دارای طراوت بیشتری است (تصویر ۱۳). چینش و طراحی فرم ها کاملاً بر اصول طبیعت گرایانه و واقع گرایانه وفادار بوده و این موضوع در نمایش بوته های کوچک پایین، ترتیب چینش و رعایت ارتفاع سایر بوته ها، محل قرار گیری پرنده ها، فرم بدن پرنده ها، رعایت شده است.^۴ فرم های موجود در اثر مانند گل های صدپر (گل سرخ)، نسترن، نرگس، گل های ریز خودرو، سوسن های زنگوله ای، شکوفه های بهاری گلوله برفی و انواع غنچه های رز و فندق و پرنده های نیمه نشسته، با تراکم بالایی در کنار یکدیگر جای گذاری شده اند و میزان کمتر و حتی ناچیزی از پس زمینه به چشم می آید. وجود سه برگ بزرگ بوته های گل صدپر و نسترن در این نگاره برای هر یک از این دو نمونه گل وجود دارد که بر تراکم بالای بوته ها و همچنین بر نگاه ریزنگارانه تر آنها کمک کرده است، به نحوی که گاهی برای یافتن مرغ های میان گل ها اندکی تأمل نیاز دارد. نحوه طراحی فرم ها بیانگر حس پویایی در

پوشانده و نمایی کامل از یک باغ ایرانی بهاری در دنیای واقعی را به مخاطب نشان داده است (تصویر ۱۵). همانطور که در تصویر مشخص است، بوته‌های کوچک در پایین کادر طراحی شده و به نوعی پوششی برای محل رویش شاخه‌های درختچه‌های گل‌های بزرگ‌تر هستند که از پایین و پشت بوته‌ها شروع و در مرکز و بالای کادر روییده‌اند. مابین مرکز و پایین کادر بوته‌هایی از گل‌ها طراحی شده‌اند که با توجه به خصوصیاتشان در اندازه، محل رویش و میزان اهمیتشان در طبیعت، منطقی جایگذاری شده‌اند. در قسمت مرکزی کادر دو پرند با ویژگی پویا (بر اساس نحوه نشستن بر روی ساقه‌ها و فرم بدنشان) قابل مشاهده است. عناصر جای گرفته در کادر دارای تراکم بالایی هستند. فرم‌های موجود در این اثر شامل گونه‌های متعدد گل‌های با طراوت و رقصان همچون گل صد تومانی (رز)، گل نسترن، گل نرگس، گل بنفشه، گل سوسن زنگوله‌ای، گل زنبق، گل جعفری، و همچنین غنچه‌های آنها و شکوفه بادام و فندق هستند. رویش و فرم جوان و رقصان برگ‌ها و ساقه‌ها در این تابلو دارای تنوع بیشتری است، به طوریکه جهت‌های عمودی ساقه و برگ بوته‌های زنبق و شکوفه‌های بالای بوته هم‌نشینی منطقی، لطیف و زیبایی را در کنار حرکت‌ها و خمیدگی‌های متمایل به چپ و راست سایر بوته‌ها را حفظ کرده است که به پویایی طرح و فرم‌ها کمک کرده است. میزان تراکم در این اثر بالا و مقدار ناچیزی از پس‌زمینه در میان انبوه بوته‌ها مشخص است. دو پرند پر جنب و جوش که این امر به واسطه فرم نشستن پرندگان بر مادی بودن و طبیعی بودن فضای گل و مرغ و تطابق با یک باغ ایرانی تأکید دارد. بوته گل‌های کوچک در این اثر در محل مناسب و واقعی خود قرار گرفته‌اند، که آن محل رویش در خاک و سطح زمین است. نقش آنها به عنوان فرمی پوشاننده برای هماهنگی فضای لطیف بالای کادر با پایین کادر (محل اتصال ساقه‌ها به زمین) به کار گرفته شده‌اند. در این اثر فرمی مشخص برای قاب امضا وجود ندارد و هنرمند به متن اثر برای امضای خود با خط نستعلیق اکتفا کرده است. وجود روح زمانه و گرایش‌های دوره پهلوی به سمت خلق آثار طبیعت‌گرایانه‌تر، تزئینی و تنوع در نوع فرم‌ها در آثار رعایت شده و این شباهت‌نمایی از ظهور شیوه جدید میرزا آقا امامی در هنر گل و مرغ‌سازی است (تصویر ۱۵).

در تکمیل توضیحات مربوط به نمونه آثاری که به شیوه جدید گل و مرغ‌سازی آقا میرزا مرتبط است، لازم است اشاره کرد که این قبیل آثار به واسطه تغییر نگرش هنرمند نسبت به قوانین گل و مرغ‌سازی در دوران پهلوی اول، به نوعی طبیعت‌گرایانه‌تر و مبتنی بر پوشش

پشت گل صدپر در این اثر نیز قابل مشاهده است. فرم‌ها تحرک زیادی نداشته و به واسطه حرکت عمودی بوته از ایستایی بیشتری برخوردار. میزان تراکم در این اثر نسبت به آثار شیوه قاجار میرزا آقا بالا بوده ولی در قیاس با آثار جدید وی از تراکم کمتری برخوردار است. با وجود این نوع رنگ‌های به‌کاررفته و چینش نقوش، تابعی از شیوه جدید میرزا آقا است. (تصویر ۱۴).

پنجمین اثر مورد مطالعه از آثار گل و مرغ‌های میرزا آقا امامی نیز، در ابعاد ۳۰×۴۰ است. این اثر نیز بر روی کاغذ با تکنیک گل‌وبته‌سازی با گواش و آبرنگ (رنگ‌های روحی و جسمی) خلق شده، و اثر کاملاً مستقل (تزئینی) و نماینده دیگری از شیوه شخصی و جدید میرزا آقا امامی در گل و مرغ‌سازی است. هنرمند در این اثر امضای خود را با خط نستعلیق «رقم کمترین امامی اصفهانی» در متن زمینه جای داده است. این اثر نیز در یک کادر مستطیل شکل اجرا شده، و تقریباً تمامی مستطیل کادر را

تصویر ۱۴. گل و مرغ، میرزا آقا امامی، گواش و آبرنگ روی کاغذ (www.adibboroumand.com/gallery).

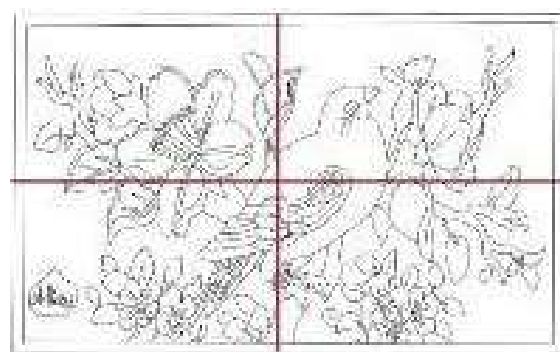

تصویر ۱۴. ۱. طرح خطی تصویر ۱۴ (نگارندگان).

گیاهی باغی اقلیم ایرانی است و در قالب یک تابلوی تزئینی خلق شده است و این مهم با گسترش روابط سیاسی و فرهنگی و هنری آن دوران مرتبط است. زیرا بسیاری از هنرمندان در اواخر قاجار و پهلوی به کالج هایی در اروپا راه یافتند و به کسب دانش هنری پرداختند و به ایران بازگشتند. میرزا آقا دعوت این ممالک به دلیل مسائل اعتقادی (عدم اطمینان از چگونگی ذبح گوشت) را نپذیرفت، ولی گویا به واسطه ارتباط با هنرمندان اصفهان و تهران و مراوده با ایشان، از ورود نگرش طبیعت گرایانه تر استقبال کرده و البته ممکن است تجربیات شخصی خود هنرمند در خلق این شیوه از آثار هنرمند نقش داشته باشد (مهدوی قهساره، ۱۴۰۲: ۶۵-۶۴).

پرنده بر روی شاخه به حالت خماری و بالا آمدن سر پرنده چشم بیننده را به سمت گل نسترن پشت سر پرنده و در ادامه به پایین، زیر پای پرنده و برگ ها، غنچه و گل روبروی پرنده تا بال پرنده رهنمون می کند. به همین دلیل گل بزرگ پشت سر پرنده بزرگ تر و سنگین تر ترسیم شده و چشم را به سمت خود هدایت می کند و همینطور این حرکت تا سمت راست و بال پرنده ادامه می یابد و به عنوان مرکز ثقل این اثر محسوب می شود. این مسئله در تعادل کل تصویر اثر بسزایی گذاشته است. چینش فرم ها در این اثر دارای تعادل و توازن مبتنی بر قرینه وزنی و دارای ایستایی است. (تصویر ۱۱. ۲)

ترکیب بندی در تصویر ۱۲ نیز منتشر بوده و بر اساس قرینه وزنی سامان یافته، طرح دارای توازن است، در پایین وسط شاخه به دو قسمت گسترش یافته و گل ها و برگ ها روی شاخه ها چیده شده به نحوی که تصویر به دو بخش تقسیم شده است در سمت چپ گل صدپر بزرگتری مشاهده می شود که نقش مرکز ثقل اثر را ایفا می کند. در اینجا پرنده ای وجود ندارد و تنها پروانه ای کوچک سمت راست بالا دیده می شود به گونه ای که خود را به عناصر دیگر تحمیل نمی کند. چینش فرم ها در این اثر دارای تعادل و توازن مبتنی بر قرینه وزنی و نسبت به اثر قبلی از ایستایی کمتری برخوردار است. همانگونه که مشاهده می شود در آثار شیوه اول میرزا آقا فرم و زمینه به گونه ای چینش شده که از خلوت و جلوت برخوردار است (تصویر ۱۲. ۱).

تصویر ۱۱. ۲. ترکیب بندی (نگارندگان).

تصویر ۱۵. تابلو گل و مرغ، میرزا آقا امامی، گواش و آبرنگ روی کاغذ، مجموعه خصوصی ادیب برومند، تهران (بی نام، ۱۳۸۱: ۳۵).

تصویر ۱۵. تابلو گل و مرغ، میرزا آقا امامی، گواش و آبرنگ روی کاغذ، مجموعه خصوصی ادیب برومند، تهران (بی نام، ۱۳۸۱: ۳۵).

تصویر ۱۵. ۱. طرح خطی تصویر ۱۵ (نگارندگان).

چینش فرم ها

ترکیب بندی در اثر تصویر ۱۱ به صورت منتشر، نامتقارن و متوازن به وضوح قابل تشخیص است. این مسئله با ترسیم اقطار (خط عمود و افق و اریب) اثر اثبات شده است. در اصل نحوه نشستن

تصویر ۲.۱۲. ترکیب‌بندی (نگارندگان).

تصویر ۲.۱۳: ترکیب‌بندی (نگارندگان).

تصویر ۲.۱۴. ترکیب‌بندی (نگارندگان).

تصویر ۲.۱۵. ترکیب‌بندی (نگارندگان).

برگ نیز بیشتر نشان داده می‌شود. چینش فرم‌ها در این اثر دارای تعادل و توازن مبتنی بر قرینه وزنی است و فرمی به عنوان مرکز ثقل محسوب نمی‌شود. طراحی فرم‌ها در این نگاره حس پویایی را نشان می‌دهند (تصویر ۲.۱۳).

ترکیب‌بندی در تصویر ۱۴ ساده و بی‌پیرایه است. میرزا آقا در این تصویر هم به شیوه جدید نقاشی کرده اما از چینش متراکم کمتر بهره برده، ساقه درختچه از میان بوته‌ها بالا آمده و مجموعه گل‌ها، برگ‌ها و مرغ و پروانه را در بر گرفته است. عناصر در دو قسمت تصویر تقسیم شده و در جایی احساس سنگینی ایجاد نکرده است. چینش فرم‌ها در این اثر دارای تعادل و توازن مبتنی بر قرینه وزنی است و این اثر بدون مرکز ثقل است. فرم‌ها در این اثر از پویایی کمتری برخوردار و در نتیجه ایستایی بیشتری دارد (تصویر ۲.۱۴). ترکیب‌بندی عناصر در تصویر ۱۵ نیز بر اساس فرم بیضی است و مناسبات چینش شبیه تصویر ۱۳-۲ است. در اینجا نیز با نزدیکی اندازه فرم‌ها مواجهیم. گل و برگ و مرغ‌ها به صورت توده‌ای و بدون زمینه (یا حداقل زمینه) نمایش داده شده است. بدین معنی که شکل غالب است بر زمینه، در این تصویر مرغ‌ها در وسط طراحی شده که در بهتر دیدن تأثیر گذاشته است. همچنین چینش فرم‌ها در این اثر دارای تعادل و توازن مبتنی بر قرینه وزنی است، همچنین مرکز ثقل در این اثر گل صدر میانی محسوب می‌شود. نحوه طراحی فرم‌ها در این اثر حس پویایی را القا می‌کنند. در شیوه دوم میرزا آقا چنش عناصر به گونه‌ای است که کمتر می‌توان زمینه خالی یافت و خلوت و جلوت در آثار این دوره میرزا آقا کمتر مشاهده می‌شود (تصویر ۲.۱۵).

رنگ‌بندی

رنگ که در هر اثر هنری عاملی برای نشان دادن ماهیت و فرم هر چیزی است، در اثر گل و مرغ مورد مطالعه اول نیز به عنوان وجه تمایزی برای عناصر موجود در اثر گل و مرغ به کار رفته است. سبز، قهوه‌ای، نارنجی، زرد و صدفی رنگ‌بندی کل اثر را شامل شده. البته واضح است که نقاشی‌های آثار کاربردی به واسطه استفاده‌های مکرر، نیازمند یک نوع پوشش شفاف و محافظ هستند، که به واسطه آن همه رنگ‌ها گرم‌تر و تیره و پخته‌تر شده‌اند. البته تکنیک پرداز و ساخت‌وساز نیز در پخته و تیره شدن رنگ‌های موجود تأثیرگذار بوده است. همچنین نوع رنگ‌بندی اثر نتوانسته در جهت القای لطافت و سرخوشی فصل بهار موفق عمل کند. رنگ‌بندی در این اثر متأثر از آثار دوران کلاسیک ایتالیا است (تصویر ۲.۱۵).

اثر چهارم مورد مطالعه نیز به لحاظ رنگ بندی تابع قوانین طبیعت گرایی و واقع گرایی است، به نحوی که ترکیب رنگی ملایم بهاری و طبیعت گرایی بر روی زمینه کاغذ صندل فام نمایان است. رنگ های موجود در اثر شامل: صورتی، سبزه های روشن و گرم، آبی، زرد، سفید و خاکستری (تیره و روشن)، هستند. رنگها تماما دارای ملایمتی هستند که بر نمایش آنها در فصل بهار تأکید دارد. در این نمونه اثر نیز نور ملایم آفتاب بهاری در طبیعت مشاهده می شود (تصویر ۱۴).

در پنجمین اثر مورد مطالعه، رنگها از درخشانی مناسب برخوردارند و تعادل مناسبی از جایگذاری رنگ های سرد و گرم برقرار شده است. رنگ های مورد استفاده ملایم و ملیح و آرامش بخش هستند که شامل: کرم (صندل فام) صورتی، یاسی، سفید، نارنجی، سبز زرد، سبز، سبز آبی، سبز تیره، آبی، خاکستری بوده و دارای تنوع قابل توجهی هستند و رنگ بندی اثر بهاری و زنده است در این نمونه اثر نیز نور ملایم آفتاب بهاری در طبیعت مشاهده می شود (تصویر ۱۵).

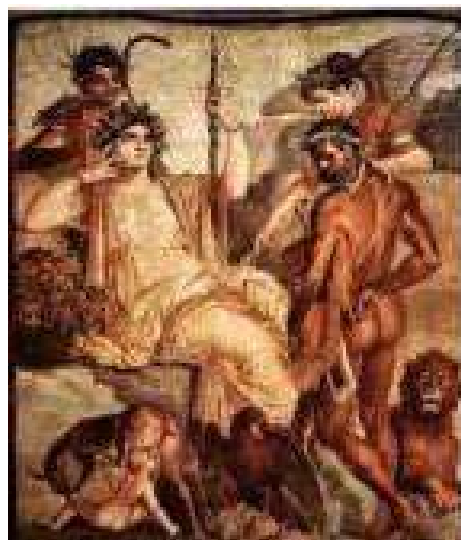
جدول ۱ در بردارنده اطلاعات ویژگی های بصری با رویکرد فرمالیسم در تعیین شیوه اجرای آثار گل و مرغ میرزا آقا امامی است که در آن فرم، چینش عناصر (ترکیب بندی و تعادل و توازن) و رنگ بندی آثار مورد مطالعه و تحلیل قرار گرفته است. فرم آثار را به طور عمده فرم های گیاهی (بوته گل های بهاری) و به صورت جزئی تر فرم های حیوانی (پرنده و پروانه) شامل می شود. همچنین تعادل و توازن بنا بر شرایط کادری هر اثر رعایت شده و ترکیب بندی در تصاویر آثار به صورت مثالی و منتشر مشاهده می شود. مرکز ثقل به عنوان مرکزی برای چینش متعادل فرمها در نگاره بر طبق آن، در هر دو شیوه گل و مرغ مشاهده شد. پویایی و ایستایی نیز بسته به طرح و نوع ترکیب بندی انتخابی هنرمند دارای پویایی و ایستایی است. رنگ بندی در آثار همه بر فصل بهار اشاره داشته، منتها در نمونه آثار گل و مرغ به موجب ملایمت رنگها نسبت به آثار گل و مرغ تداعی فصل بهار بیشتر مشهود است.

بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر پنج نمونه از آثار گل و مرغ میرزا آقا امامی هنرمند اصفهانی دوره اواخر قاجار و اواسط پهلوی را با رویکرد فرمالیسم مورد مطالعه تحلیلی به منظور تعیین سبک یا شیوه اجرای آثار گل و مرغ این هنرمند قرار داده است. نتیجه این پژوهش، پاسخ گویی به پرسش مطرح شده در این پژوهش است. آنچه از تحلیل

رنگ در زمینه این اثر مورد مطالعه دوم از نوع بوم سازی دوده ای است، که خود با ایجاد بافتی نرم و ابرگونه و فضاهای رنگی متعدد در پس زمینه با رنگ های زرد، دودی و مشکی نمایان است. رنگ بندی مبتنی بر اصول دوره قاجار، شامل رنگ های زرد، زرد نارنجی، نارنجی، سبز و طلایی است. هنرمند با این تمهیدات سعی در القای جوی لطیف داشته است، ولی به دلیل فشردگی بافت بصری ایجاد شده در زمینه و قرارگیری در کنار سایر عناصر بافت دار نقاشی به واسطه وجود رنگ های تند و گرم با کنتراست شدید، از القای حس لطیف و بهاری کاسته شده است. رنگ بندی در این اثر متأثر از آثار دوران کلاسیک ایتالیا است (تصویرهای ۱۲ و ۱۶).

در اثر سوم مورد مطالعه به لحاظ رنگ بندی تابع قوانین طبیعت گرایی و واقع گرایی بوده ترکیب رنگی بر روی زمینه کاغذ صندل فام (خاکی رنگ) صورت گرفته است. رنگ های موجود در اثر شامل: صورتی، سبزه های روشن و گرم، آبی، نارنجی، سفید و طوسی، بنفش ملایم (یاسی) هستند. وفاداری نقاش به طبیعت تا حدی بوده که بعضی از برگ های ریز و جوان که در بوته های رز در طبیعت نیز قابل مشاهده است، دارای لکه های نارنجی و قرمز هستند و در رنگ سبز محو شده اند، در اثر بازتاب یافته اند. رنگها تماما دارای ملایمتی هستند که بر نمایش آنها در فصل بهار تأکید دارد. این شیوه از اجرای گل و مرغ بر نور ملایم آفتاب بهاری در طبیعت نیز دلالت دارد (تصویر ۱۳).

تصویر ۱۶. نمونه نقاشی دوران کلاسیک ایتالیا. نقاشی دیواری. هرکول و تلفوس. هرکولانوم. حدود ۷۰ م. موزه ملی ناپل. (گاردنر، ۱۳۸۵: ۱۹۰)

جدول ۱. جمع‌بندی اطلاعات تحلیلی ویژگی‌های بصری آثار گل و مرغ میرزاآقا امامی.

رنگ‌بندی	چینش فرم‌ها		نوع اثر	اجزای گل و مرغ					دوره	تصویر	اثر
	ترکیب‌بندی	تعالد و توازن		غنچه	برگ	حیوانی	گل	نام گل			
- (روحی و جسمی) روی چوب و با پوشش لاک‌ی متأثر از رنگ‌بندی دوره کلاسیک ایتالیا - زرد، سبز، قرمز و کبود	منتشر ترکیب‌بندی وابسته به کادر شی مورد تزئین با تراکم پایین بوته‌ها. طرح دارای ایستایی است.	دارای تعادل و توازن مبتنی بر قرینه وزنی اثر دارای مرکز ثقل است.	کاربردی (جعبه سیگار)					نسترن	قاجار		تصویر ۱۱
								گل خودرو			
- (روحی و جسمی) روی چوب و با پوشش لاک‌ی متأثر از رنگ‌بندی دوره کلاسیک ایتالیا - زرد، سبز، قرمز و کبود	منتشر ترکیب‌بندی وابسته به کادر شی مورد تزئین و با تراکم پایین بوته‌ها طرح دارای پویایی است.	دارای تعادل و توازن مبتنی بر قرینه وزنی اثر بدون مرکز ثقل است.	کاربردی (جعبه)					رز (صد تومنی)	قاجار		تصویر ۱۲
								میخک			
- (روحی و جسمی) روی کاغذ - آبی، صورتی، قرمز، سبز، سفید	منتشر طراحی در یک کادر و ترکیب‌بندی بیضی فرضی و با تراکم بالای بوته‌ها طرح دارای پویایی است.	دارای تعادل و توازن مبتنی بر قرینه وزنی اثر بدون مرکز ثقل است.	تزئینی (تابلو)					رز (صد تومنی)	پهلوی		تصویر ۱۳
								نسترن			
								فندق			
								شکوفه			
								جعفری			
								سوسن زنگوله‌ای			
								عروس			
								گل خودرو			
								گل نرگس			

ادامه جدول ۱. جمع‌بندی اطلاعات تحلیلی ویژگی‌های بصری آثار گل و مرغ میرزا آقا امامی.

رنگ‌بندی	چینش فرم‌ها		نوع اثر	اجزای گل و مرغ					دوره	تصویر	اثر
	ترکیب‌بندی	تبادل و توازن		غنچه	برگ	حیوانی	گل	نام گل			
- (روحی و جسمی) روی کاغذ - آبی، صورتی، قرمز، سبز، سفید	منتشر طراحی در یک کادر و ترکیب‌بندی بیضی فرضی و با تراکم بالای بوته‌ها طرح دارای ایستایی است.	دارای تبادل و توازن مبتنی بر قرینه وزنی اثر بدون مرکز ثقل است.	ترژیینی (تابلو)					رز (صدتومنی)		تصویر ۱۴	
								زنبق			
								گل خودرو			
- (روحی و جسمی) روی کاغذ - شامل آبی، صورتی، قرمز، سبز، سفید	منتشر طراحی در یک کادر و ترکیب‌بندی بیضی فرضی و با تراکم بالای پویایی است.	دارای تبادل و توازن مبتنی بر قرینه وزنی اثر دارای مرکز ثقل است.	ترژیینی (تابلو)					رز (صدتومنی)		تصویر ۱۵	
								نسرن			
								فندق			
								شکوفه			
								جعفری			
								سوسن زنگوله‌ای			
								گل پنج‌پر			
								گل نرگس			
								گل زنبق			
								گل داوودی			

و از جمله آثار میرزا آقا مشهود است. در دوره دوم آثار میرزا آقا علاوه بر تغییر کاربری از نقاشی روی جعبه‌ها و قلمدان‌ها و... که برای محافظت از نقاشی با لاک و الکل پوشانده می‌شد، به نقاشی روی کاغذ جهت آویزان کردن روی دیوار تغییر یافت. پرسش دوم پژوهش مبنی بر این است که ویژگی بصری فرم در آثار گل و مرغ‌های میرزا آقا امامی چیست؟ طی مطالعات انجام شده می‌توان گفت تفاوت‌هایی در نوع آثار، نوع نمایش فرم‌ها، نوع چینش و رنگ‌بندی در این نمونه آثار شناسایی شد.

آثار گل و مرغ میرزا آقا حاصل شد در قالب پاسخ به سؤالات مطروحه در این پژوهش بیان خواهد شد. پرسش اول مطرح شده در این پژوهش مبنی بر این است که ویژگی‌های اجرای آثار گل و مرغ در نقاشی‌های میرزا آقا چیست؟ طی مطالعه تحلیلی در این پژوهش روشن شد که آثار میرزا آقا را می‌توان به دو شیوه قاجار و پهلوی تقسیم نمود. شیوه قاجار به نحوی ادامه سبک زند است با این تفاوت که با تأثیراتی که از اروپا به ایران وارد شد سبک کلاسیک نقاشی اروپایی در رنگ‌بندی‌های نقاشی ایرانی

تنوع رنگی و رنگ‌بندی ملایم و سردتر هستند که همین عوامل تأثیر بسزایی در ایجاد فضای باغ بهاری داشته است، در نهایت لازم است پیرو بحث مرکز ثقل و پویایی و ایستایی در فرم‌ها و چینش آنها، اذعان داشت که این دو مورد ارتباطی با شیوه گل و مرغ‌سازی نداشته و صرفاً به انتخاب هنرمند در انتخاب نوع طراحی و چینش فرم‌ها مرتبط است.

شایسته است که پژوهشگران تمرکز خود را برای مطالعه بر روی آثار گل و مرغ هنرمندان اواخر قاجار گذاشته تا بتوان تأثیرات ارزشمند و مورد توجه مخاطبان آن زمان را شناسایی کرد، زیرا در این صورت می‌توان با انطباق شرایط و نیازهای جامعه مخاطبین با دوره معاصر امروزی، به خلق آثاری نوین‌تر دست یافت، که این مهم با پژوهش دقیق و کنکاش و مصاحبه با افراد با تجربه محقق دست‌یافتنی خواهد بود.

بطوریکه آثار به دو دسته آثار زیرلاکی (که بر روی وسایل کاربردی روزانه و به شیوه دوره قاجار مصور شده بودند) و آثار تزئینی که هر اثر گل و مرغ به عنوان یک تابلوی زینتی (دارای هویتی مستقل که به شیوه شخصی میرزا آقا مصور شده و متعلق به دوره پهلوی است)، دسته‌بندی شده‌اند. فرم‌های گیاهی و حیوانی در آثار زیرلاکی دوره قاجار درشت و با فاصله و دارای پیچش در گل‌ها و برگ‌هاست. در حالیکه فرم‌ها در آثار تزئینی دوره پهلوی ریزنگارانه، فشرده و در عین حال ساده و در قاب بیضی شکل طراحی شده است. در خصوص رنگ‌بندی نیز می‌توان تفاوت فاحشی را بین آثار زیرلاکی و تزئینی قائل شد، زیرا رنگ در آثار دسته اول دارای تنوع رنگی کمتر، رنگ‌بندی گرم‌تر و با کنتراست بالاتری (به دلیل استفاده از پوشش محافظ لاک و الکل و ایجاد بازتاب رنگ زرد بر روی این آثار) نسبت به آثار تزئینی که دارای

پی‌نوشت‌ها

1. Rhinoceros
2. Photoshop

۳. گرانیگاه، (centre of gravity)، نقطه ای در جسم، که وزن جسم در اطراف آن به صورت یکنواخت متعادل است.

۴. لازم به ذکر است طبیعت‌گرایی در نقاشی گل و مرغ آنگونه که در نقاشی غرب و طبیعت بیجان در نقاشی غربی وجود دارد مشاهده نمی‌شود. نقاش ایرانی طرفاً از ساخت و ساز برای طبیعتی جلوه دادن گل و برگ و پرندة ها استفاده نموده اما در چینش عناصر تابع طبیعت نیست. نقاش با توجه به نگرش خود به هستی، زندگی و رشد چینش گل‌ها و برگ‌ها را انجام می‌دهد. در مجموع می‌توان گفت نقاش گل و مرغ خود را تابع نگرش هنر ایرانی می‌داند و تأثیراتی که از هنر غرب یا شرق دریافت می‌کند در قالب نگارگری ایرانی بازنمایی می‌کند.

فهرست منابع

- ادیب برومند، عبدالعلی (۱۳۵۶). میرزا آقا، نشریه وحید، دوره ۱۸، شماره ۲۰۶، ۱۶-۱۴.
- آزاد، یعقوب (۱۳۹۶)، زندگی و آثار علی اشرف، نشریه هنرهای زیبا- هنرهای تجسمی، دوره ۱، شماره ۲۳، ۳۸-۲۹.
- اورنگی، زهرا؛ موسوی، سیدرضی؛ پورنعمان، احسان (۱۴۰۱)، تبیین وجوه زیبایی‌شناختی قواعد سیال فرم، در هنر خوشنویسی (با استناد به رساله‌های خوشنویسی سده‌ی ششم تا یازدهم هجری)، الهیات هنر، دوره ۱۰، شماره ۲۲، ۲۱۸-۱۹۷.
- بارنت، سیلوان (۱۳۹۱)، راهنمای تحقیق و نگارش در هنر، تهران: سمت.
- بی‌نام (۱۳۸۱)، میرزا آقا امامی، تهران: وزارت و فرهنگ ارشاد اسلامی.
- پاکباز، رویین (۱۳۷۸)، دایرةالمعارف هنر، تهران: فرهنگ معاصر.
- جمشیدیان قلعه سفیدی، مرتضی؛ خلیلی، میلاد (۱۴۰۲)، مهارت نقاشی گل و مرغ در بناهای تاریخی شهر اصفهان و کسب و کار تجاری مختص نقاشان، فصلنامه رهیافت‌های نوین در مطالعات اسلامی، دوره ۵، شماره ۱۴، ۹۶۰-۹۴۹.
- جنسن، چارلز (۱۳۸۴)، تجزیه و تحلیل آثار هنرهای تجسمی، تهران: سمت.
- جهانبخش، هانا؛ شیخی نارانی، هانیه (۱۳۹۵)، پژوهشی پیرامون نقش گل و مرغ و کاربرد آن در هنرهای سنتی ایران (دوران زندیه و قاجاریه)، تاریخ‌نو، دوره ۶، شماره ۱۶، ۱۶۲-۱۲۹.
- حسینی مطلق، سیده ملیحه (۱۳۹۲)، نگرشی پیرامون نقاشی گل و مرغ با تأکید بر آثار آقا لطفعلی صورنگر شیرازی، نقش‌مایه، دوره ۷، شماره ۱۷، ۲۳-۳۵.
- سواری، محمد؛ شیخی، علیرضا (۱۴۰۲)، تبلور گل و مرغ در تشعیر دوره تیموری، پژوهشنامه خراسان بزرگ، دوره ۱۴، شماره ۵۰، ۲۹-۱۳.

- سواری، محمد؛ شیخی، علیرضا (۱۴۰۱)، مطالعه فنی بصری نقاشی گل و مرغ دوره زند و قاجار، فصلنامه هنرهای صناعی اسلامی، دوره ۶، شماره ۱، ۴۱-۵۶.
- شهادی، جهانگیر (۱۳۸۴)، گل و مرغ (دریچه ای بر زیبایی شناسی ایرانی)، ترجمه و ویراستاری: هما بینا و سعید صدقی، چاپ اول، تهران: کتاب خورشید.
- صمدی، مهرانگیز (۱۳۶۷)، ماه در ایران (از قدیمی ترین ایام تا ظهور اسلام)، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- ظفرمند، سید جواد (۱۳۸۳)، مفهوم فرم در هنر، رشد آموزش هنر، دوره ۲، شماره ۳، ۲۸-۲.
- ظفرمند، سید جواد (۱۳۸۴)، چیستی فرم در هنر، رشد آموزش هنر، دوره ۳، شماره ۴، ۱۳-۸.
- علی سلیمانی، زینب (۱۳۹۷)، بررسی گل و بوته و گل و مرغ بر روی جلد های قرآنی شاخص دوره قاجار (موجود در موزه ملی قرآن)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه هنر تهران، پردیس ولیعصر، تهران.
- فتوحی، محمود (۱۳۹۰)، سبک شناسی نظریه ها، رویکردها و روش ها، تهران: سخن.
- گاردنر، هلن (۱۳۸۵)، هنر در گذر زمان، تهران: نگاه.
- مدهوشیان نژاد، محمد (۱۴۰۲)، مطالعه تطبیقی آثار چوبی سلجوقیان ایران و سلاجقه روم (مطالعه موردی مسجد جامع ابیانه و مسجد اولو (سیوری حصار) آناطولی)، هنرهای صناعی اسلامی، دوره ۷، شماره ۲، ۷۶-۵۹.
- منصوربخت، قباد؛ حسینی، محسن (۱۳۹۶)، نقش تجار در ورود صنایع جدید به ایران در دوره قاجاریه، کارنامه تاریخ، دوره ۴، شماره ۸، ۱۳۸-۱۱۵.
- مهدوی قهساره، زهرا (۱۴۰۲)، تحلیل ویژگی های بصری نگارگری های استاد میرزا آقا امامی به منظور استفاده در طراحی و تزئین آثار کاربردی چوبی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده صنایع دستی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان.
- وفامهر، مهدی (۱۳۹۰)، زندگی و آثار هنری حاج میرزا آقا امامی، اصفهان: انتشارات طراحان هنر.

URL 1: <http://Www.malekmuseum.org/saloon/artifact/1393.02.00037> (Access date: 2024/ 11/ 02)

URL 2: [https://HYPERLINK "http://Www.malool.com/gallery" Www.malool.com/gallery](https://HYPERLINK) (Access date: 2021/ 08/ 28)

URL 3: <https://Www.adibboroumand.com/gallery> (Access date: 2024/ 10/ 24)